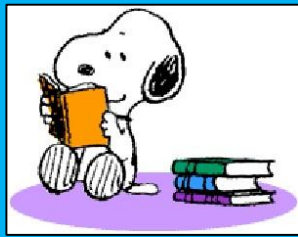

1. lecke A pénz és a pénzrendszerek fejlődése

Mi a pénz? A pénz fogalma és kialakulása

 Kosztópulosz Andreász	Mottó: „Még a szerelem sem bolondított meg több embert, mint a pénz lényegén való töprengés.” W. Gladstone	Kulcsfogalmak: pénz, törvényes fizetőeszköz, likviditás, bizalom, árupénz, pénzérme, pénzelméletek	 ≈ 25 perc
--	---	---	--

Mi a pénz? A pénz fogalma

Mi a pénz? Meir Kohnnak a pénzügyi rendszerről írt az egész világon használt és közel 1000 oldalas tankönyvében csak a 89. oldalán kerül elő a pénz fogalma, méghozzá az alábbi módon: „**Mindenki tudja, mi a pénz**”. És valóban, amikor meghalljuk azt a szót, hogy pénz, valóban úgy érezzük, tudjuk, mi az: ilyenkor gyakran a készpénzre gondolunk, de azt is látnunk kell, hogy ez csak a jéghegy csúcsa. A köznap nyelvhasználatban tehát meglehetősen tágan értelmezzük a pénzt: **a rendelkezésre álló ingó, ingatlan és nem-dologi vagyon egészének megnevezésére** használjuk a fogalmat. Ha azt mondjuk valakiről, hogy sok pénze van, akkor ezen azt értjük, hogy gazdag, vagyis sok értékes vagyoneszköze van.

A mindennapi szóhasználat azonban egy kicsit félrevezető, ha a pénzügyek pénz fogalmát akarjuk megérteni, ugyanis s egy kicsit szűkebben, precízebben kell értelmezni a fogalmat: pénz a rendelkezésre álló vagyonnak az a része, amelyet **azonnal fel lehet használni fizetésre vagy adósságok rendezésére**. A kulcsszó itt a **likviditás**: **vásárolni és azonnal fizetni lehet vele, mégpedig konverziós költség nélkül és a nagyon kis tranzakciós költséggel**.

A pénz ugyanakkor **törvényes fizetőeszköz** („legal tender”) is, ez azt jelenti: **a törvény erejénél fogva el kell fogadni adósság kiegyenlítésére**, ez egyfajta biztosíték arra, hogy a pénzt azonnal és általánosan elfogadják (anélkül, hogy megvizsgálnák a másik jogcímét az adott vagyontárgyra vagy ellenőriznék a hitelképességét). Ezt a tényt gyakran maga a pénz is kinyilvánítja külső megjelenésében.

1. lecke A pénz és a pénzrendszerek fejlődése

Mi a pénz? A pénz fogalma és kialakulása

A pénz törvényes fizetőeszköz

A pénzzel kapcsolatban azonban nem is annyira a törvény ereje, hanem **a széleskörű társadalmi elfogadás a legfontosabb**, hiszen ha valamit általános egyetértés és használat alapján a forgalomban résztvevők elfogadnak, az ellátja a pénz szerepét függetlenül attól, hogy törvényes fizetőeszköz-e vagy sem (pl. a cigaretta a háborúban). **A pénz bizalmat feltételez.**

Láttuk, hogy a pénzzel nemcsak árukért és szolgáltatásokért fizethetünk, hanem arra is alkalmas, hogy **egy fennálló adósságot egyenlítsünk ki** vele. Persze egy adósságot ki lehet egyenlíteni egy másik adóssággal is. Azaz a **pénz és adósság/hitel láthatóan összekapcsolódik**:

A Financial Times-ban azt olvasva, hogy „A londoni Cityben szűkös volt a pénzkinálat a múlt héten”, nem arra gondolunk, hogy a brókerek fizetését csökkentették, ez a kifejezés a pénzügyi szaksajtóból **a hitelnyújtásra rendelkezésre álló összegek nagyságára** (szűkülésére) utal.

W. Gladstone angol politikusnak tulajdonítják azt a mondást, miszerint „*még a szerelem sem bolondított meg több embert, mint a pénz lényegén való töprengés*”. Minden bizonnyal túlzó e megállapítás, de

1. lecke A pénz és a pénzrendszerek fejlődése

Mi a pénz? A pénz fogalma és kialakulása

kétségtelenül arra a kérdésre, hogy „mi a pénz lényege” a filozófusok és közgazdászok a történelem során igen változatos és egymásnak ellentmondó meghatározásokat adtak.

Megegyezési elmélet, áruelemélet, jelképelemélet, romantikus elmélet, chartális vagy állami pénzelemélet, historikus és funkcionális elmélet – csak egy kiragadott felsorolása azoknak az elméleti igényű kísérleteknek, amelyekkel a pénz mibenlétét próbálták megmagyarázni az évszázadok során.

A közgazdasági gondolkodás fejlődésével a pénz fogalmának definiálása is egyre pontosabbá, ugyanakkor egyre bonyolultabbá vált. Ezen nem segített magának pénznek fejlődése sem, mert újabb formákban való megjelenése, újabb és újabb magyarázatra szoruló jelenségeket hozott felszínre, melyek folyamatos munkát adtak a közgazdászoknak. Ha a pénzt csupán gazdasági kérdésnek tekintjük, akkor mindezek ellenére azt mondhatjuk, hogy mostanra kialakult egy olyan egységes – a közgazdászok többsége által elfogadott és tanított – irányvonal, mely képes a pénz, funkcióit, működését és a kapcsolódó jelenségeket konzisztensen magyarázni.

A pénzről vallott nézetek tarkasága nemcsak azt tükrözi, hogy az idők folyamán az emberek ismeretei a pénzről egyre gyarapodtak, hanem azt is, hogy maga a pénz is változott. Köztudott hogy a pénz eredetileg nemesfémpénzként keletkezett, és még a múlt században is csak azt tartották valódi pénznek, a papírpénzeket pedig csupán pénzhelyettesítőnek. Napjainkban viszont már csak múzeumokban találkozhatunk aranypénzzel. Ilyen körülmények között nem csoda, ha a nézetek annak függvényében is változtak, hogy éppen melyik pénzről szerezhetek tapasztalatokat. Aranypénz és papírpénz keletkezésüket és működésüket tekintve is különböznek egymástól, mégis mindkettő pénz. Vagyis betöltik, illetve képesek betölteni a pénz minden funkcióját. Fogalmilag tehát mindkettő pénz, lényegüket mégsem határozhatjuk meg ugyanazzal a definícióval.

A pénz nem természeti adottság, hanem társadalmi produktum, és bár keletkezése a történelem homályába vész, mégis szinte bizonyosan állíthatjuk, hogy nem létezett öröktől fogva. Az önellátás időszakában nem volt szükség pénzre, hiszen nem cserélték a javakat a közösségek tagjai, hanem valamilyen hagyományos skála alapján részesedtek belőlük. A tulajdonok elkülönülésével, a termékek körének bővülésével és a munkamegosztás, specializáció létrejöttével már nem lehetett kizárólag az önellátásra hagyatkozni, kibontakozott a cserekereskedelem. Az árucserre lebonyolítása kezdetben a pénz bevonása nélkül, közvetlen formában zajlott (árut áruért, amit más néven **barternek** hívunk).

A közvetlen árucserének, a barternek azonban komoly hátrányai is voltak. Egyfelől szükségszerűen felmerült az „éhes szabó – meztelen farmer” találkozásának problémája: a csere

1. lecke A pénz és a pénzrendszerek fejlődése

Mi a pénz? A pénz fogalma és kialakulása

lebonyolításához szükséges termékek megszerzése sok utánajárást igényelt. Másfelől a páronkénti cserearányok meghatározása is fárasztó lehetett (pl. 50 különböző jószág esetén ez $50 \cdot 49 / 2 = 1225$ jószágpár kezelését jelenti), ezért hamar valamilyen „közös nevezőt” kezdtek használni, egy konkrét jószágban, pl. marhában fejezték ki az arányokat (és példánkban ezzel a cserearányok száma 49-re csökkent).

Az árutermelés és a cserekapcsolatok bővülésével az egyszerű árucseré egyre nehezebbé vált, és ez kikényszerítette egy olyan általános csereeszköz létrejöttét, amit sokat elfogadtak. Mivel ekkor árucseré folyt, a csereeszköz is valamilyen áru kellett, hogy legyen.

A fémpénz keletkezésének időpontja azonban a történelem kódéba vész. Már az ősi **Mezopotámiában** a sumérok is használták az aranyat és az ezüstöt *elszámolási egységként és a vagyontartás* eszközeként. Széleskörű elterjedésükhöz minden bizonnyal a cserekereskedelem térhódítása járult hozzá. A közvetlen csere nehézségei mindenütt kikényszerítették valamilyen *általános csereeszköz* létrejöttét. Minél több áru jelent meg a piacon, annál inkább szükség volt egy olyan árura, amit mindenki elfogad, amiért minden árut odaadnak cserébe. A történelem során nagyon sok minden betöltötte az általános csereeszköz szerepét. Volt ahol a só, volt ahol a jószág (marha), különleges kagylók, sőt még malomkövek is szerepeltek csereeszközként. A pénz szerepére azonban *fizikai tulajdonságaik* miatt a nemesfémek voltak különösen alkalmasak.

Yap-szigeti mészkő-érme

1. lecke A pénz és a pénzrendszerek fejlődése

Mi a pénz? A pénz fogalma és kialakulása

Kauri-csigá, ami pénzként funkcionált Dél-Kelet-Ázsiában, de Belső-Afrikában is

Az alábbi **követelményeknek** kellett többé-kevésbé megfelelnie egy jószágnak, hogy a pénz szerepét betölthesse:

- **felismerhetőség**
- **tartósság:** ne legyen romlékony
- pontos és könnyű **oszthatóság**
- **homogenitás:** bármely darabja egynemű legyen a többivel
- **fajlagosan nagy értéket képvisel** (ezért könnyen szállítható és megőrizhető)
- sem a termelésben, sem a fogyasztásban nem játszanak jelentősebb szerepet (nem használják el, így a **csere lebonyolítása a fő funkciója**)
- **ritkaság és kíváncsiság**, ezért fogadják el általánosan.

E követelményeknek legjobban a **nemesfémek** feleltek meg (elsősorban az ezüst és az arany), ezért lassanként mindenütt ezeket fogadták el pénznek. *Kis mennyiségük is nagy értéket képvisel, jól oszthatók, tartósak, nem korrodálnak, nem eszik meg (mint a sót) és nem kér enni (mint a marha), vagyis sem a fogyasztásban, sem a termelésben nem játszanak jelentős szerepet,* így a forgalom bonyolítása fő funkciójukká válhatott. Arany és ezüst

1. lecke A pénz és a pénzrendszerek fejlődése

Mi a pénz? A pénz fogalma és kialakulása

világméreteken egyszerre töltötte be a pénz szerepét. Voltak országok, amelyek inkább az aranyat, mások inkább az ezüstöt használták. És voltak, amelyek hol az egyiket, hol a másikat részesítették előnyben, de voltak olyanok is, ahol egyszerre mindkettőt használták pénzként.

Természetesen kezdetben az arany és az ezüst természetes formájukban működtek pénzként is. Probléma itt is adódott: a súly és a tisztaság kérdése. Erre született meg megoldásként a **lepecsételt szabványsúlyú nemesfém, azaz a pénzérme**. Az érme többet ér a pecsét nélküli nemesfém-daraboknál, és jó üzlet lett ezen érmék előállítását: a pénz értéke nagyobb volt az előállítási költségnél (ez a pénzkibocsátási haszon, a **seigniorage**). A csere alkalmával tehát nemcsak az árut, hanem a pénzt is mérni kellett (Sőt, természetesen nemcsak a mennyiségét, hanem a minőségét is ellenőrizték). Az érme kialakulása már az ókor fejlett piacgazdaságának terméke. A legrégebbi érméket a föníciai piacok ásatása során találták, de az érme feltalálásának dicsősége a régészet szerint a lídeket illeti. A pénzérme a föníciai és görög kereskedőknek köszönhetően elterjedtek a Földközi-tenger medencéjében.

Az első pénzérme

Az érmék megjelölt fémdarabok, mintázatuk már első pillantásra jelzi pénz voltukat. A legelső ismert fémpénzeket a kis-ázsiai Lüdiában használták a Kr. e. VII. századtól. A lídek pénzként meghatározott súlyú elektrum (ez az ezüst és az arany egy ötvözet) darabokat használtak (1 stater 14g, fél uncia súlyú volt). A darabokba bélyeget ütöttek, ezzel tanúsítva súlyukat. A bélyegzés folyamatát „pénzverésnek” nevezik. Az érmékbe ütött bélyeg személyes pecsét vagy „jelvény” volt, amely azonosította azt a személyt, aki szavatolta az érme súlyát és tisztaságát.

Oroszlános pénz: az első fennmaradt érme Lüdiából

1. lecke A pénz és a pénzrendszerek fejlődése

Mi a pénz? A pénz fogalma és kialakulása

További érdekes információk a témában

A pénz történetéről szóló négy részes dokumentumfilm a Spektrumról. (Megtekinthető a YouTube-on: <https://www.youtube.com/watch?v=t5Dt5vDhM7w>)

És egy könyv a pénzről: Bácskai Tamás, Huszti Ernő, Simon Péterné (2003): *A pénz : a kaori kagylótól az euróig*. Yuki Kiadó, Budapest.

Ellenőrző kérdések:

1. *A pénzzel összefüggésben mit jelent a likviditás fogalma?*
2. *Mit jelent az, hogy a pénz törvényes fizetőeszköz?*
3. *Mi a barter és milyen hátrányai lehetnek, ha az árucseré ebben a formában zajlik?*
4. *Milyen követelményeknek kell többé-kevésbé megfelelnie egy jószágnak, hogy a pénz szerepét betölthesse?*
5. *Mi a pénzérme és milyen előnyei vannak a használatának?*
6. *Mit jelent a seigniorage fogalma?*

1. lecke A pénz és a pénzrendszerek fejlődése

Mi a pénz? A pénz fogalma és kialakulása

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
KÖZGAZDÁSZ KÉPZÉS
TÁVOKTATÁSI TAGOZAT
LECKESOROZAT
COPYRIGHT © SZTE GTK 2017/2018

A LECKE TARTALMA, ILLETVE ALKOTÓ ELEMEI ELŐZETES,
ÍRÁSBELI ENGEDÉLY MELLETT HASZNÁLHATÓK FEL.

JELLEN TARTALOM
A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN KÉSZÜLT
AZ EURÓPAI UNIÓ TÁMOGATÁSÁVAL.
PROJEKT AZONOSÍTÓ: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE